فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سی و دوم، پاییز ۱۳۹۹- صفحات ۳۰-۷

بایسته‌های تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی با تأکید بر طراحی سامانه ملی

نوع مقاله: پژوهشی

مصطفی کاظمی نجف‌آبادی[۱]
سیدرضا حسینی[۲]

تاریخ دریافت:۱۳۹۸/۰۹/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۲۹

چکیده

یکی از تمایزات مهم الگوی تأمین اجتماعی اسلامی با الگوهای متعارف، نقش بسیار سازنده و اساسی تکافل اجتماعی و مشارکت‌های داوطلبانه مردمی است. احیای این بخش متناسب با نیازهای روز و پیشرفت‌های صورت گرفته در عرصه فن‌آوری اطلاعات مستلزم کارهای پژوهشی و فرهنگی از سوی مراجع و نهادهای تأثیرگذار اجتماعی است. در نگرش اسلامی، فقر علاوه بر اینکه وسیله‌ای برای آزمایش و ترقی معنوی فقرا است، همچنین دستمایه‌ای برای امتحان اغنیا، تطهیر اموال آنان و ارتقای روح انسانی آنها نیز می‌باشد. در صورت یافتن راه حلی خردمندانه و آسان برای ارتباط دادن این دو گروه، می‌توان موجبات رشد معنوی و انسانی و مادی جامعه اسلامی را فراهم نمود و از جامعه اسلامی در مقابل آسیب‌های اجتماعی محافظت نمود. بدیهی است تحقق چنین امر مهمی نیازمند انجام چندین طرح تحقیقاتی است که برخی از آنها از نوع تحقیقات فنی است. این مقاله به‌منظور تسهیل‌بخشی در حوزه خیرخواهی و برقراری ارتباط آسان، مستقیم، مطمئن و آبرومندانه فقرای جامعه، با اغنیا، در صدد یافتن بایسته‌ها و الزمات تسهیل‌گری در حوزه خیرخواهی است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که می‌توان با لحاظ رعایت بایسته‌های طراحی سامانه ملی تکافل اجتماعی، به لحاظ اهداف، ساختارها و تشکیلات، ورودی‌ها، روش‌ها، فرآیندها و اجرا، علاوه بر رونق بخشی به حوزه تکافل اجتماعی سرعت انجام خیرخواهی را در جامعه تضمین نمود. روش تحقیق در این مقاله تحلیلی توصیفی و گردآوری اطلاعات به‌روش کتابخانه‌ای است اگرچه از بارش فکری متخصصین امر با استفاده از روش مصاحبه نیز بهره‌مند شده است.

کلمات کلیدی: تکافل اجتماعی، تسهیل‌گری، آسیب‌های اجتماعی، سامانه ملی
طبقه‌بندی JEL: F50 ,L31 , R53 ,H55

[۱] استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (نویسنده مسئول) mostafakazemi@rihu.ac.ir
[۲] استادیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه srhoseini@rihu.ac.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

مقدمه

تکافل عمومی (اجتماعی) یکی از پایه‌های تأمین اجتماعی است که براساس آن اسلام کفالت بعضی از مسلمانان را بر بعض دیگر واجب کفایی قرار داده است که باید همانند التزام به سایر واجبات، در حد ظرفیت و امکانات خود به آن اقدام نمایند (صدر، ۱۳۵۶، ص ۶۹۷). باتوجه به مبانی بینشی، اخلاقی، اجتماعی و رفتاری و اهداف الگوی تأمین اجتماعی اسلامی، تکافل اجتماعی (عمومی)را باید راه‌کار ممتاز، منحصربه‌فرد و حساب شده‌ای دانست که برخاسته از تمامی این اصول و مبانی است و صرفاً در این چارچوب معنا و مفهوم پیدا می‌کند و باتوجه به مزیت‌هایی که دارد هیچ چیز دیگری جای آن را پر نخواهد کرد. به همین دلیل می‌بینیم، قرآن با عناوین متعددی مانند؛ انفاق، زکات، صدقه، اطعام، قربانی، کفارات، ایتاءالمال، اعطاءالمال، صله‌ی رحم، وصیت، تعاون علی‌البرّ، ماعون، احسان، الحق‌المعلوم، حق‌الحصاد، قرض‌الحسنه، ایثار و ... شیوه‌های متنوعی مانند؛ وعده پاداش‌های اخروی، بیان آثار و برکات دنیوی، انذار نسبت به عواقب ترک انفاق، استفاده از عواطف فامیلی، قومی و انسانی، تحریک حس نوع‌دوستی و... صدها بار انسان را به این امر مهم فرا خوانده است. با تأمل در آیات و روایات می‌توان گفت درواقع جایگاه تکافل اجتماعی در جامعه اسلامی فراتر از یک راه‌کار برای تأمین اجتماعی است. به‌گونه‌ای که به‌یقین می‌توان گفت این امر با هویت جامعه اسلامی پیوند خورده است و جامعه‌ای که انفاق اسلامی در آن نهادینه نشده باشد جامعه اسلامی نیست. به‌طور کلی می‌توان گفت اسلام در شئون مختلف فردی و اجتماعی دارای اهداف گوناگونی است و جامعه‌ی مطلوب اسلام با عزت، مستقل و قوی است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۸). طبیعتاً یکی از مهم‌ترین پایه‌های این عزت استقلال و قوت تکافل اجتماعی خواهد بود.

در صدر اسلام الگوی تکافل اجتماعی الگویی موفق از تأمین اجتماعی ارائه داده بود که براساس مبانی و راه‌کارهای مشخصی، خطرات ناشی از عدم‌کفاف درآمد، بدهکاری و ورشکستگی، در راه‌ماندگی، سالمندی و از کارافتادگی و مانند آن را مورد حمایت قرار می‌داد. در زمان‌های بعد، متأسفانه به‌دلیل فاصله گرفتن حاکمیت سیاسی مسلمانان از تعالیم اسلام، نهادهای تأمین اجتماعی اسلامی نتوانستند مطابق با پیشرفت علوم و فنون و تحول در سایر عرصه‌های زندگی، به مسیر رشد و بالندگی خود ادامه دهند (حسینی، سیدرضا، ۱۳۸۹). در الگوی تأمین اجتماعی صدر اسلام مشارکت‌های مردمی یکی از ارکان اصلی نظام تأمین اجتماعی به‌شمار می‌آمد و تجربه تأمین اجتماعی در عصر جدید نیز نشان می‌دهد که امروزه فائق آمدن بر مشکل تأمین اجتماعی بدون استفاده روزآمد از مشارکت بخش سوم و نهادهای خیریه امکان‌پذیر نیست (همان). در سال‌های نخستین پیروزی انقلاب اسلامی در راستای استفاده از ظرفیت امور خیریه در جهت حل مشکل تأمین اجتماعی، دستور تأسیس کمیته امداد امام خمینی(ره) به‌منظور سامان‌دهی کمک‌های مردمی توسط امام راحل قدس‌سره

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

صادر گردید و خدمات زیادی را به مستمندان ارائه نمود. همچنین در بندهایی از مواد ۶ و ۷ قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی بر لزوم استفاده از مشارکت‌های مردمی و سامان‌دهی اوقاف، نذورات، صدقات و سایر وجوه شرعیه در جهت حل مشکلات تأمین اجتماعی تأکید گردید. این تحقیق در صدد جستجوی بایسته‌های تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی به رشته تحریر درآمده تا بتواند بر تحقق سازوکارهای مردمی حمایت از مستضعفین جامه عمل بپوشاند. از این‌رو پرسش اصلی این تحقیق آن است که براساس چارچوب نظری اسلام، چه بایسته‌هایی برای تسهیل‌گری در حوزه خیرخواهی وجود دارد و آیا امکان طراحی سامانه ملی تسهیل‌گر در حوزه تکافل اجتماعی وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

شهید سیدمحمدباقر صدر (۱۴۰۸) در کتاب اقتصادنا، نظریه تأمین اجتماعی اسلامی را بر پایه دو اصل ضمان اعاله و تکافل عام تبیین نموده‌اند. محمد ابوزهره (بی‌تا) درکتاب «التکافل الاجتماعی فی‌الاسلام» پس از تبیین مبانی اعتقادی، اخلاقی، حقوقی و فقهیِ رویکرد اسلام به تأمین اجتماعی، منابع و مصارفِ تکالیف الزامی و تبرّعی اسلام را در تطبیق با موارد تحت پوشش تأمین اجتماعی متعارف بررسی نموده است. سیدرضا حسینی (۱۳۹۳) در کتاب الگوهای تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام و غرب، راه‌کار تکافل اجتماعی را به‌عنوان یکی از راه‌کارهای سه گانه تأمین اجتماعی در اسلام (در کنار راه‌کارهای تدارک خصوصی و تضامن دولتی) به‌شمار آورده است. احمد قابل (۱۳۸۳) در کتاب «اسلام و تأمین اجتماعی: مبانی و راه‌کارهای حمایتی و بیمه‌ای در قرآن، روایات، اخلاق و فقه اسلامی» معتقد است که راهبردهای حمایتی و امدادی تأمین اجتماعی مستقیماً قابل استناد به نصوص اسلامی است و راهبردهای بیمه‌ای نیز در قالب یکی از عقود معهود شرعی و یا عقد جدید بیمه، قابل پذیرش است. تلاش وی بر این بوده است که الگوی موجود تأمین اجتماعی را به تأیید آموزه‌های اسلامی برساند. یوسف قرضاوی (۱۴۲۰ق.) در کتاب «فقه‌الزکاه» معتقد است با احیاء و اجرای زکات اسلامی می‌توان تمامی مشکلات جوامع معاصر در باب تأمین اجتماعی را مرتفع نمود. یوسف کمال (۱۴۰۶) در کتاب «الزکاه و ترشید التأمین المعاصر» ضمن بررسی فقهی بیمه‌های تجاری و تأمین اجتماعی متعارف و قول به عدم مشروعیت عقد بیمه، از قابلیت زکات برای اسلامی‌سازی بیمه‌های تجاری و عهده‌داری تمامی کارکردهای تأمین اجتماعی متعارف دفاع نموده است. عثمان حسین عبدالله (۱۴۰۹ق.)، در کتاب «الزکاه: الضمان الاجتماعی الاسلامی» قوانین تأمین اجتماعی غربی را برای جوامع اسلامی نامناسب دانسته و تلاش نموده تا قانون تأمین اجتماعی اسلامی را بر مبنای زکات تنظیم و ارائه نماید. عبدالله ناصح علوان (بی‌تا)، در کتاب «التکافل الاجتماعی فی‌الاسلام» تکافل اجتماعی در اسلام را بر مبنای احکام و ضوابط اسلامی توضیح داده است. حسن عباس (۱۴۰۳)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

در کتاب «النظریه العامه للتأمینات الاجتماعیه» با اتخاذ یک رویکرد حقوقی، به نقد و بررسی الگوی تأمین اجتماعی غربی و ارائه الگوی روزآمد اسلامی در چارچوب عدالت اجتماعی اسلامی پرداخته است. مالک محمودی و ابراهیم بهادری (۱۳۶۵) در کتاب «تأمین اجتماعی در اسلام» به جمع‌آوری و دسته‌بندی آیات و روایات مربوط به منابع و مصارف تأمین اجتماعی اقدام نموده‌اند. سیدکاظم رجایی در تحقیق خود با عنوان "معیارهای عدالت اقتصادی" بر پایه روایات ائمه معصومین(س) پنج معیار وسعت زندگی، عزیت پیدا کردن حق، اقامه سبک زندگی دینی در میان مردم، برقراری صلح و آرامش، امید در میان مؤمنان و نومیدی در میان دشمنان را به عنوان معیارهای عدالت استخراج نموده است. طبیعتاً تلاش‌های مقاله حاضر برای ارائه راه‌کارهایی جهت رسیدن جامعه اسلامی به این معیارها ارزیابی می‌شود. کیاءالحسینی و باقری در تحقیق خود با عنوان «تأمین اجتماعی در ایران با تکیه بر منابع اسلامی» با اتخاذ رویکردی تأییدی نسبت به راهبردهای سه‌گانه الگوی تأمین اجتماعی متعارف، به برآورد منابع راهبردهای حمایتی از ناحیه خمس و زکات در اقتصاد ایران پرداخته‌اند. در برخی آثار مانند محمدحسن محمدی‌مهر در پایان‌نامه «بررسی تطبیقی نظام بیمه و تامین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام»؛ و محمدمهدی عسگری (۱۳۸۷) در مقاله «صنعت تکافل، ویژگی‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو» صنعت تکافل به‌عنوان بدیل برای بیمه‌های تجاری در چارچوب اسلامی تبیین شده است که از موضوع تکافل به معنای مورد نظر این تحقیق خارج است. حسینی و کاظمی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیل عرضه و تقاضای خدمات تکافلی در اقتصاد اسلامی تحلیل نسبتاً جامعی از عوامل مؤثر بر عرضه و تقاضا ارائه نموده و درصدد برآمده‌اند تا تعادل در حوزه تکافل را با استفاده از روش توصیفی همچنین بهره‌گیری از ابزارهای ریاضی و نمودار را تحلیل نمایند.

تحقیقات پیش گفته تلاش‌های مثبتی پیرامون مبانی فقهی حقوقی اقتصادی تکافل اجتماعی نموده‌اند و برخی از آنها تا حدودی به ارائه راه‌کار و الگوهای نظری نیز پرداخته‌اند. لیکن پژوهش حاضر از حیث نگرش عملیاتی داشتن به مبحث تکافل اجتماعی گامی رو به جلو در اندیشه تکافل تلقی می‌گردد علاوه بر اینکه در تلاش است تا بایسته‌های تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی را به شکلی کامل تبیین نماید.

تسهیل‌گران درونی در حوزه تکافل اجتماعی

تسهیل‌گر، سازمان‌های محلی یا بین‌المللی هستند که معمولاً توسط دولت سرمایه‌گذاری می‌شوند و هدف آن توسعه و بهبود بازار خدمات می‌باشد. یک تسهیل‌گر، تأمین‌کنندگان خدمات را از طریق انجام فعالیت‌های خدماتی جدید، ارتقاء تجارب مفید و ایجاد ظرفیت حمایت می‌کند. کارکردهای دیگر یک تسهیل‌گر شامل ارزیابی خارجی تأثیر تأمین‌کنندگان خدمات، تضمین خدمات و حمایت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

برای محیط سیاسی بهتر می‌باشد. عمل تسهیل، کارکردی است که به‌طور معمول توسط سازمان‌های توسعه‌گرا انجام شده و می‌تواند شامل سازمان‌های غیردولتی و کارفرمایان و عامل‌های دولتی باشد. علاوه بر موارد مذکور در حوزه وقف و امور خیریه فراهم آوردن دیتا بیسی از مجموعه خیریه‌ها و یا انجام خدمات مشاوره‌ای برای مؤسسات خیریه نیز می‌تواند به‌عنوان کارکردهای تسهیل‌کنندگان در نظر گرفت. در این قسمت مقصود از تسهیل‌گر درونی تسهیل‌گری است که از متعلق به بخش خیرخواهی است و با هدف خیرخواهی تأسیس شده است. در مقابل تسهیل‌گران بیرونی است که با این هدف تأسیس نشده‌اند لیکن می‌تواند در حوزه تکافل اجتماعی نقش تسهیل‌گری را به خوبی ایفا نمایند.

درحال حاضر در ایران اسلامی شبکه ملی مؤسسات نیکوکاری و خیریه، پایگاه اطلاع‌رسانی خیریه‌ها و سمن‌های کشور، سایت مرجع سازمان‌های مردم نهاد، سامانه مددجویی ویکی نیکی، خانه خیریه ایران و طرح سایه از جمله پایگاه‌ها و نهادهای انسجام بخش و تسهیل‌گر در حوزه خیرخواهی است که در ادامه به اختصار معرفی می‌گردد:

* **شبکه ملی مؤسسات نیکوکاری و خیریه:** این شبکه به‌منظور برقراری ارتباط در راستای توسعه فرهنگ نیکوکاری، ارتقای سطح کیفی فعالیت‌های سمن‌ها و مؤسسات نیکوکاری و خیریه، افزایش تعامل و همکاری آنها، شناسایی و ادامه راه‌کار برای رفع مسائل و مشکلات، تعامل با دستگاه‌های دولتی و غیر دولتی شکل گرفته و فعالیت‌های آن می‌تواند دستاورد ارزشمندی را برای جامعه مدنی کشور به همراه داشته باشد.

* **پایگاه اطلاع‌رسانی خیریه‌ها و سمن‌های کشور:** این پایگاه باتوجه به اینکه جامع‌ترین بانک اطلاعاتی سازمان‌های غیردولتی و خیریه‌های کشور است، شاهد بهره‌برداری و استفاده مؤثر از این سایت هستیم که آمار بازدید سایت موید این موضوع است. بانک اطلاعاتی این پایگاه شامل لیست سازمان‌های غیردولتی و خیریه، حوزه‌بندی فعالیت‌ها، سازمان‌های مرتبط با هر حوزه، لینک‌ها و پایگاه‌ها و پیوندهای مرتبط، مؤسسات و خانه‌های قرانی.

* **سایت مرجع سازمان‌های مردم نهاد**: فعالیت این سایت؛ ارائه مشاوره‌های تخصصی در زمینه فرآیند تأسیس و ثبت شخصیت حقوقی سازمان‌های مردم نهاد، مشاوره‌های فنی در زمینه مدیریت سازمان، اطلاع‌رسانی در زمینه قوانین و مقرات و بخشنامه‌های اداری مرتبط و تازه‌های قوانین، اطلاع‌رسانی در زمینه کارگاه‌های آموزشی تخصصی و همایش و سمینار، انتشار مقالات علمی و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

تخصصی، ارائه دیدگاه صاحب‌نظران و اساتید دانشگاه، اطلاعات و آمار، اطلاع‌رسانی در زمینه فعالیت سازمان‌های مردم نهاد، ارائه مشاوره‌های حقوقی و فنی و ... است که از طریق این سایت قابل دسترسی خواهد بود.

* **سامانه مددجویی «ویکی نیکی»**: سامانه «ویکی نیکی» برای شناسایی خیرین و مددجویان و ثبت اطلاعات این عزیزان و کسانی هم که بخواهند از خیرین خدمات بگیرند، طراحی شده است. ویکی نیکی در بخش مؤسسات خود، خیریه‌ها را معرفی می‌کند و اطلاعات جامعی از ابتدای تأسیس تاکنون، در اختیار مخاطبین خود قرار می‌دهد. در این قسمت، امکان دسترسی آسان به اطلاعات تماس خیریه‌ها برای مخاطبین ویکی نیکی فراهم شده است.

* **خانه خیرین ایران:** خانه خیرین ایران هیچ تعهد اضافی برای مؤسسات خیریه ایجاد نمی‌کند و نقش تسهیل‌گر دارد، مؤسسات خیریه می‌توانند از طریق خانه خیرین ایران اطلاعات و روش کارها و توانمندی‌های خود را به اشتراک گذارند و از روش کارهای دیگر مؤسسات خیریه بهره‌مند گردند و... باتوجه به فعالیت هر یک از این نهادها محقق نتیجه می‌گیرد که این نهادها خود می‌تواند نقاط قوت خود خیریه‌ها باشند.

* **طرح سایه:** مؤسسات خیریه فراوانی در سطح کشور مشغول به فعالیت هستند که هر کدام از آنها تعدادی از نیازمندان را تحت پوشش خود قرار داده‌اند اما نبود بانک اطلاعاتی جامع از نیازمندان تحت پوشش مؤسسات باعث شده بعضی از نیازمندان مورد حمایت چندین مؤسسه قرار گیرند یا امکاناتی در اختیار مؤسسه‌ای قرار بگیرد که نیازمندان تحت پوشش آن مؤسسه نیازی به آن نداشته باشند. از طرفی نیز ممکن است یک نفر کالا یا خدمتی در اختیار داشته باشد که می‌تواند با آن نیاز یک نفر را برطرف کند اما نیازمندانی که نزدیک او هستند به آن کالای خاص نیازی نداشته باشند. در طرح سایه، خَیّر می‌تواند با مراجعه به سایت سایه، کالا یا خدمت خود را به سایه اعلام و از بین نیازمندان به آن، فرد مورد نظر را انتخاب کند؛ "سایه" خَیّر را به خیریه‌ای که آن نیازمند را تحت پوشش خود دارد، معرفی می‌کند تا خیریه، کالا یا خدمت را به نیازمند برساند و بعد از رسیدن آن به دست نیازمند، خَیّر را از این موضوع مطلع می‌کند. این طرح تاکنون با ۸۶۰ مرکز خیریه سطح کشور وارد همکاری شده و اطلاعات نیازمندان تحت پوشش آنها را در بانک اطلاعات خود ثبت کرده است. "سایه" با این ایده شکل گرفته است که "توان توانمند را به نیاز نیازمند متصل کند" که مدل این کار برای شهرهای بزرگ تا قبل از این وجود نداشت؛ اکثر کسانی که در سایه فعالیت دارند، سابقه حضور در اردوهای

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

جهادی را دارند؛ در شهر بزرگی مثل تهران، کمک‌های کوری در حال انجام است و خیریه‌های متعددی به‌صورت جزیره‌ای در حال فعالیت هستند اما اطمینان وجود ندارد که این کمک‌ها به دست نیازمندترین فرد ممکن برسد یعنی نیاز نیازمند برطرف می‌شود اما ممکن است فرد نیازمندتری وجود داشته باشد که کمکی به او نمی‌رسد یا اینکه بعضی خیریه‌ها به اسم خیریه، پول‌شویی انجام می‌دهند. طراحانان سایه بر این اعتقادند که توانمندی‌های زیادی در کشور وجود دارد و توان توانمندان هر استان برای نیاز نیازمندان آن استان کافی است اما ابزار مناسبی برای اتصال توان به نیاز وجود نداشته است که بهترین ابزار IT است. اساسی‌ترین کاری که در سایه انجام شده است، IT بیس کردن اطلاعات است که به واسطه آن کار نظم می‌گیرد، کار تکراری انجام نمی‌شود، کار سریع و درست انجام می‌شود و توان به نیازمند واقعی می‌رسد. (https://sayeh.ir)

تسهیل‌گران بیرونی در حوزه تکافل اجتماعی

شایان ذکر است که برخی از تسهیل‌گران حوزه خیرخواهی با هدف تسهیل‌گری در امر خیر به‌وجود نیامده‌اند لیکن وجود آنها می‌تواند در نقش تسهیل‌گر، ایفای نقش کند. در ادامه تلاش می‌شود تا به اختصار این تسهیل‌گرها تشریح شود:

* **فن‌آوری‌های اطلاعات(IT)**: امروزه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات به‌عنوان ابزاری توانمند، امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بیشتر کشورهای جهان را تحت تأثیر قرار داده است. فاصله کشورهایی که از این فن‌آوری به‌عنوان محور توسعه برنامه‌های ملی خود استفاده می‌کنند و کشورهایی که به‌صورت مناسب از این پدیده استفاده نمی‌کنند، به‌شدت رو به افزایش است. اگرچه ایران در زمینه فن‌آوری اطلاعات جزو کشورهای پیشران نیست لکن در قلمرو کشورهای آغازگر محسوب می‌شود (رحمان‌پور و همکاران، ۱۳۸۸). و توسعه فن‌آوری اطلاعات و به‌کارگیری آن در حوزه خیرخواهی می‌تواند بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم جهت استقرار سامانه ملی تکافل اجتماعی را در کشور فراهم آورد.

* **استقرار بانکداری الکترونیک در کشور:** بانکداری الکترونیک عبارتست از ارائه سرویس‌ها و خدمات بانکی با استفاده از فن‌آوری‌های پیشرفته حوزه اطلاعات و ارتباطات که نیاز به حضور فیزیکی مشتری را در یک شعبه مشخص از بین می‌برد. سیستم‌های بانکداری الکترونیکی کشور در سه سطح اطلاع‌رسانی، ارتباطات و تراکنش به مشتریان سرویس‌دهی می‌کنند. بانکداری الکترونیک شامل شاخه‌های همچون بانکداری اینترنتی، بانکداری مبتنی بر تلفن همراه و فن‌آوری‌های مرتبط با آن، بانکداری تلفنی، بانکداری مبتنی بر نمابر، بانکداری مبتنی بر دستگاه‌های خودپرداز، بانکداری مبتنی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

بر پایانه‌های فروش و بانکداری مبتنی بر شعبه‌های الکترونیکی است (نخعی، ۱۳۹۴). مخفی نیست که تمامی شاخه‌های موجود در بانکداری الکترونیک می‌تواند به‌صورت مستقیم به بخش خیرخواهی کشور خدمت‌رسانی نماید. وجود ظرفیت‌های ایجاد شده در سامانه‌های بانکداری الکترونیک و قابلیت‌های متنوع آن همچون امکان انتقال وجه ساتنایی (بین بانکی) و غیرساتنایی (شعب یک بانک) می‌تواند بستر نیکوکاری را در کشور تسهیل نماید. اخیراً بسیاری از فعالان حوزه خیرخواهی به نیکوکاری از درگاه بانکداری الکترونیک توجه ویژه نموده‌اند. شاهد این استقبال خدمات خیرخواهی است که توسط نهادهای خیریه فعال کشور در حال ارائه است. بانک‌هایی همچون بانک تجارت و ... نیز از غافله نیکوکاری عقب نمانده و درگاه‌هایی را برای پرداخت به نیکوکاری در فضای اینترنت درنظر گرفته‌اند. بانکداری الکترونیک در کشور با در اختیار قرار دادن بستری مناسب و آسان جهت تسهیل روابط مالی بین خیرین و نیازمندان می‌تواند به‌عنوان برترین تسهیل‌گر در حوزه خیرخواهی نقش‌آفرینی کند.

* **وجود بانک‌های اطلاعاتی:** وجود بانک‌های اطلاعاتی متنوع همچون سازمان ثبت احوال (برای ساخت سامانه‌های تکافل خانوادگی و پشتیبانی از کد تکافلی) و سازمان ثبت اسناد (برای ساخت سامانه‌های تکافل همسایگی) همگی می‌توانند به‌عنوان تسهیل‌گر در استقرار بخش‌های مختلف سامانه نقش آفرینی کنند.

تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی در نظریه و عمل

حضور تسهیل‌گران قوی می‌تواند به‌عنوان یکی از ضروری‌ترین و مؤثرترین عناصر در حوزه خیرخواهی ایفای نقش کند. وجود این تسهیل‌گرها در هر مجموعه‌ای، می‌تواند آن مجموعه را به سرعت به اهداف از پیش تعیین شده، نزدیک نماید. ترویج این قبیل مراکز و ساختارها، می‌تواند حرکت روان چرخه خیرخواهی کشور را تضمین کند. در ادامه تلاش می‌شود تا چند پیشنهاد عملیاتی جهت تسهیل‌بخشی به حوزه خیرخواهی ارائه گردد.

* **تأسیس بانک جامع اطلاعات خیرین و فقرا:** تأسیس این بانک حلقه وصلی است که فقدان آن تحقق سامانه ملی تکافل اجتماعی را با موانعی جدی مواجه خواهد کرد. وجود این بانک اطلاعاتی می‌تواند از هر تسهیل‌گری، کارآمدتر عمل کند. تحقق این بانک، می‌تواند در خدمت تمامی برنامه‌های فقرزدایی کشور قرار گیرد و نوید بخشی برای اثر بخشی بیشتر برنامه‌های مرتبط با حوزه خیرخواهی باشد. تشکیل این بانک جامع، مستلزم همکاری همه جانبه مجموعه‌های اطلاعاتی کشور است. به‌طور طبیعی عزم ایجابی حاکمیت بر تشکیل این بانک، تضمین بخشی برای تشکیل سریع آن خواهد بود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

* **تأسیس بانک تکافل:** تأسیس این بانک می‌تواند چرخش مالی بخش خیرخواهی کشور را تسهیل نماید. تشکیل حساب تکافلی اعانه‌دهندگان و اعانه‌گیرندگان می‌تواند از طریق همین بانک ساماندهی و رهبری گردد. طبیعتا عوائد حاصل از حساب تکافلی افراد می‌تواند در راستای خدمت رسانی به فقرای جامعه، قرار گیرد.

***طراحی سامانه ملی تسهیل‌گر در حوزه تکافل اجتماعی:** مقصود طراحی سامانه‌ای است که بتواند با استفاده از تکنولوژی‌های پیشرفته موجود، بستری امن برای ارتباط آسان نیکوکاران با فقرای جامعه فراهم آورد. مشابه این پیشنهاد در بخش تاکسی‌رانی کشور با موفقیت به اجرا درآمده است. اسنپ سامانه‌ای جامع است که توانست در مدت اندکی در بین مردم گسترش یابد، هدف از استقرار این سامانه ارتباط آسان و مطمئن مسافرین و رانندگان بود که با موفقیت توانست به این هدف نائل شود. عملکرد این سامانه به‌گونه‌ای رقم خورد که توانست منافع مسافرین و رانندگان را به‌صورت توأمان تأمین نماید. اگرچه حوزه تکافل اجتماعی با حوزه نقل و انتقال مسافرین تفاوت‌های ماهوی فراوانی دارد لیکن می‌توان با الهام‌گیری از سامانه اسنپ، سامانه‌ای جامع در حوزه خیرخواهی برای برقراری ارتباط مطمئن و آسان نیکوکاران و نیازمندان طراحی نمود. به‌تحقیق استقرار چنین سامانه‌ی جامعی می‌تواند عملکرد بخش خیریه را تسهیل نماید. بدون تردید با استفاده از فن‌آوری نوین اطلاعات و به‌کاربستن ابتکارات جدید، سامانه‌ای مردمی از تجهیز و تخصیص منابع «تکافل اجتماعی» را می‌توان طراحی نمود که بتوان تمامی نیازمندان واقعی کشور را با اختصاص یک کد اختصاصی به آن معرفی نمود و هرگونه کمکی را در درون آن سامانه و با مدیریت خود کمک کنندگان انجام داد.

شایان ذکر است که باتوجه به نقش عملیاتی شدن این پیشنهاد در بحث تسهیل‌گری، در ادامه تلاش می‌شود تا بایسته‌ها و الزامات اجرایی شدن آن به‌طور کامل تشریح گردد. به‌طور قطع از لوازم توسعه تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی ورود بخش خیریه به عرصه تکنولوژی است که مسلماً تهدیدها و فرصت‌هایی را به همراه خواهد داشت و طراحان سامانه باید به این تهدیدات و فرصت‌ها توجه کافی داشته باشند.

تسهیل‌بخشی به حوزه تکافل اجتماعی و فرصت‌های ورود بخش خیریه به عرصه تکنولوژی

انجام کار نیک در فضای مجازی به معنای بهره‌برداری از روش‌ها و فنون نوین فضای مجازی در توسعه و گسترش خیرخواهی در حوزه‌های مختلف جهت رفع نیازهای روز جامعه است. فضای مجازی تا حدودی توانسته زمینه را برای فرهنگ‌سازی نیکوکاری مهیا کند و موجب ترویج کار نیک بین افراد گردد. توسعه روزبه‌روز فعالیت مؤسسات خیریه در اینترنت و فضای مجازی، شاهدی بر این مدعا است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

فضای مجازی، این امکان را برای مؤسسات خیریه فراهم آورده تا با ایجاد پایگاه‌های مجازی و بهره‌گیری از امکانات کارت‌های اعتباری و پرداخت‌های برخط، به دریافت کمک‌های خیریه بپردازند (مرشدی زاد، ۱۳۹۲).

سرعت، سهولت و کاهش هزینه جزء اولین فرصت‌هایی است که عرصه تکنولوژی در اختیار بخش خیریه قرار خواهد داد (کلوس و استیفین،۲۰۰۲). بهره‌گیری از تکنولوژی، بستری را فراهم می‌کند تا مؤسسات خیریه بتوانند اهداف خود را نسبت به عالم پیرامونی فراگیر کنند. علاوه بر این، استفاده از تکنولوژی ارتباط بین اغنیا و فقرا را تسهیل می‌کند. امنیت و شفافیت نیز می‌تواند خیرین را به افزایش کمک‌ها تشویق نماید. وجود سامانه‌های مختلف پیامکی، وجود نرم‌افزارهای متنوع به‌منظور تسهیل فرآیند خیرخواهی، آگاهی‌رسانی مجازی از طریق نشر اخبار، مطالب و مقالات مفید در حوزه کار نیک و نیکوکاری، وقف صفحات و نشر محتواهای دیجیتالی در شبکه‌های اجتماعی به‌منظور ترویج خیرخواهی، طراحی وب سایت‌های مختلف به‌منظور افزایش آگاهی جمعی در مورد مؤسسات خیریه، کمپین‌های خیریه و معرفی فرصت‌های نوین کمک‌رسانی و انجام کار خیر، طراحی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و وب سایت‌های نیکوکاری، استفاده از ظرفیت دولت الکترونیک در گسترش امور خیریه، ارائه خدمات خیریه از طریق تجارت الکترونیکی و طراحی بازی‌های یارانه‌ای به‌منظور گسترش فرهنگ نیکوکاری در بین کودکان و نوجوانان، امکان پرداخت کمک به‌صورت اینترنتی و امکان پرداخت کمک با استفاده از کدهای USSD از طریق موبایل تنها بخشی از خدماتی است که فضای مجازی و تکنولوژی اطلاعات در اختیار امر خیرخواهی قرار داده است. توسعه تکنولوژی فرصت‌های مختلفی را برای گسترش خیرخواهی فراهم نموده است. این فرصت‌ها را می‌توان در غالب فرصت‌های مربوط به زیر ساختارها، فرصت‌های نسبت به امور خیریه و فرصت‌های مربوط به نیکوکاران تقسیم بندی نمود (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

الف. فرصت‌های مربوط به زیر ساختارها

از ویژگی‌های قرن حاضر، توسعه اعجاب آور فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات و به‌کارگیری آن جهت افزایش سرعت و کیفیت در ارائه خدمات می‌باشد. اهمیت خدمات تا حدی است که این بخش حدود ۲۰ درصد کل تجارت جهانی را تشکیل می دهد و در طی ۱۵ سال اخیر، از رشد سریع ۸/۵ درصدی برخوردار است (محمد شفیعی و همکاران، بی تا). پیشرفت‌های صورت گرفته در فن‌آوری اطلاعات به خصوص در عرصه بانکداری الکترونیکی توانسته زیر ساختارهای قوی و کارآمدی را در اختیار حوزه خیرخواهی قرار دهد. به‌عنوان مثال پیدایش بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های ارتباطات مسیر نسبتاً همواری را برای حرکت بخش خیریه به سمت تعالی و پیشرفت فراهم نموده است. همچنین کثرت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

وسائل تکنولوژی قابل اعتماد در سیستم بانکی، وجود فهرست کثیری از گروه‌های همکار در این تکنولوژی، وجود تکنولوژی پیشرفته، خلق فرصت‌های جدید نیکوکاری در آینده و کثرت وسائل و ادوات پیشرفته و توسعه‌یافته تنها گوشه‌ای از فرصت‌هایی است که تکنولوژی اطلاعات در اختیار بخش خیریه قرار می‌دهد.

ب. فرصت‌ها نسبت به امور خیریه

به‌کارگیری تکنولوژی، می‌تواند فرصت‌هایی را نسبت به امور خیریه ایجاد نماید؛ فرصت‌هایی همچون امنیت (برای نیکوکار و امر خیر)، کاهش هزینه‌ها، سرعت، توسعه منابع (به‌عنوان وسیله‌ای جایگزین برای روش سنتی خیرخواهی)، دستیابی به نیازهای امنیتی خاص، توسعه نظارت و حساب‌رسی نیکوکاری‌ها، سهولت در مدیریت مالی، حفاظت از آبروی اشخاص، سهولت دسترسی به فهرست نیکوکاران و کارهای نیک، امنیت قانونی، شفافیت، وجود ثبات درآمدهای به‌دست آمده برای نیات خیر، گسترش گستره زمانی و مکانی، کاهش هزینه نگهداری اموال و محافظت در مقابل اتهامات وارده از جمله فرصت‌هایی است که تکنولوژی اطلاعات در اختیارکل بخش خیریه قرار می‌دهد (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

ج. فرصت‌های مربوط به نیکوکار

گسترش گستره مکانی نیکوکاری، سهولت و آسانی برای نیکوکاران، امنیت (هم از جهت نیکوکاران و هم از جهت نیل به اهداف نیکوکاران)، سرعت ، افزایش نیکوکاران (فراهم شدن فرصت خیرخواهی برای تعداد بیشتری از نیکوکاران)، استفاده بهتر از وقت، امکان خیرخواهی با مبالغ ناچیز، توسعه یافتن وقت نیکوکار، افزایش اعتماد به کار نیک، مشخص بودن هدف نیکوکاری و حفظ ارزش اعطاشده توسط نیکوکار تنها بخشی از فرصت‌هایی است که برای نیکوکاران با ورود به عرصه تکنولوژی ایجاد می‌گردد (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

تسهیل‌بخشی به حوزه تکافل اجتماعی و تهدیدهای ورود بخش خیریه به عرصه تکنولوژی

جمع‌آوری شبکه‌ای و الکترونیکی کمک‌ها اگرچه فرصت‌هایی را برای مؤسسات خیریه ایجاد می‌کند لیکن همواره با مجموعه‌ای از تهدیدات نیز مواجه است. تهدیدات مربوطه را می‌توان ناظر به تهدیدات نسبت به زیر ساختارها، تهدیات نسبت به امور خیریه و تهدیدات نسبت به نیکوکاران تقسیم‌بندی نمود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

الف. تهدیدات نسبت به زیرساختارها

مشکلات زیرساختی و سرعت پایین اینترنت، سختی حافظت از اطلاعات شخصی افراد، بالا بودن هزینه‌های شبکه، عدم دسترسی همیشگی و آسان، فقدان برخی زیر ساخت‌های مورد نیاز مانند عدم آمادگی مساجد برای ایفای نقش فعال در این زمینه از جمله تهدیدات زیر ساختی ورود بخش خیریه به عرصه تکنولوژی است که باید در طراحی سامانه این تهدایدات را جدی تلقی نمود.

همچنین ضعیف بودن زیر ساخت‌های تکنولوژی از طرف برخی از نهادهای خدمت‌رسان، کمبود نیروی توانمند در زمینه جذب کمک‌های الکترونیکی، در اولیت نبودن حمایت از اعمال خیریه برای سیستم‌های بانکی و ضعیف بودن خدمت‌رسانی‌ها، اطلاع‌رسانی در غیر وقت مناسب توسط برخی از وسائل تکنولوژی، بالا بودن حقوق نیروهای متخصص در امر تکنولوژی، سختی تطابق بخش خیریه با تغیر و تحولات سریع در عرصه تکنولوژی، تحمیل هزینه‌های سنگین بر بخش خیریه توسط بانک‌ها برای انجام ارتباطات بانکی، نیازمندی به انجام مراحل اجرائی سنگین برای تقاضای تجمیع کمک‌های الکترونیکی از مقامات مسئول، بالا رفتن قیمت خدمات الکترونیکی هنگام وارد شدن نهادهای خیریه، لزوم مشارکت نهادهای دیگر مثل بانک‌ها و شرکت‌های مخابراتی، کمبود در جایگزین‌های مناسب از ناحیه تکنولوژی، عدم دسترسی به خدمات تکنولوژی در برخی از مناطق، ضعف فرهنگی مردم در استفاده از تکنولوژی، کمبود کارکنان بخش تکنولوژی، عدم مشارکت فعال سیستم بانکداری در مشارکت‌های خیرخواهانه، نیازمندی به توسعه برخی از سازمان‌های بانکی، کندی در انجام اجرائیات لازم برای این کار و کاهش کمک‌ها توسط نیکوکاران درصورت هزینه بر بودن وصول کمک‌ها به نیازمندان از دیگر تهدیداتی است که بخش خیرخواهی کشور را در صورت ورود به عرصه تکنولوژی تهدید می‌کند (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

ب. تهدیدات نسبت به امور خیریه

علاوه بر تهدیداتی که نسبت به زیر ساختارها وجود دارد تهدیدات دیگری نیز امر خیرخواهی را تهدید می‌کند؛ ضعیف بودن زیر ساخت‌های تکنولوژی (مثل قطعی در شبکه اینترنت)، وجود هزینه‌های گزاف در تأسیس سامانه‌های انفاق الکترونیکی، سختی دریافت گواهی امنیت سامانه برای ارائه به بانک‌ها، سختی در برقراری ارتباط نسل قدیم با تکنولوژی‌های جدید، ضعف فرهنگ پذیرش استفاده از تکنولوژی در میان کارکنان بخش خیریه، سخت بودن و پرهزینه بودن تبلغیات از این وسائل در رسانه‌های عمومی، سخت بودن پایبندی به موازین شرعی در به‌کارگیری برخی از وسائل و ابزارها، عدم توان تصمیم‌گیری مستقل به‌دلیل هزینه بر بودن و مشارکت طرف‌های دیگر مثل بانک و مخابرات، فقدان مقررات دولتی و عدم تکمیل برخی از قوانین در سازمان‌های دولتی مربوطه، انجام

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

اجرائیات روتین هنگام تقاضای موافقت برای استفاده از تجمیع الکترونیکی کمک‌ها و نیازمندی به حصول موافقت برخی از نهادهای رسمی مرتبط به‌دلیل حساسیت را می‌توان به‌عنوان بخش اعظمی از این تهدیدات معرفی نمود (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

ج. تهدیدات نسبت به نیکوکار

عدم استمرار ارتباط در اثر ضعیف بودن ارتباط متقابل و مستقیم با نیکوکاران، مخفی کردن اطلاعات نیکوکاران توسط برخی از بانک‌های اطلاعاتی، سخت قانع شدن برخی از نیکوکاران در انجام پرداخت‌های الکترونیکی، محدودیت نقل و انتقالات به مبالغ مشخص به جهت وجود سقف پرداخت، عدم اعتماد برخی از افراد به وسائل و تجهیزات تکنولوژی، فزونی تقاضا بر عرضه، فقدان فهرستی کامل از نیکوکاران و نبود فهرستی از نیکوکاران بزرگ تنها گوشه‌ای از تهدیدات ورود تکنولوژی در بخش خیریه، نسبت به نیکوکاران است (الغامدی،۲۰۱۲، صص ۱۱-۳۵).

بایسته‌های طراحی سامانه ملی تسهیل‌گر در حوزه تکافل اجتماعی

در سال‌های اخیر برخی از کشورهای اسلامی در چارچوب فقه اهل سنت که بیمه‌های تجاری را نامشروع تلقی می‌کند، مؤسساتی به نام تکافل را به‌منظور ارائه خدمات بیمه اسلامی ایجاد نموده‌اند منظور ما از تکافل متفاوت از تکافل به‌معنای مزبور است. در این زمینه -جدای از برخی مؤسسات مانند کمیته امداد امام خمینی«ره» و برخی مؤسسات دیگر مردم نهاد- تاکنون ابتکار قابل‌توجهی صورت نگرفته است و به‌نظر می‌رسد به‌منظور مدیریت روزآمد این راه‌کار اسلامی، می‌توان با استفاده از اصول اسلامی و مطالعات کارشناسی، شبکه‌ای متشکل از افراد، خانواده‌ها، سازمان‌های خیریه، اوقاف و... را در سطوح مختلف و به هم پیوسته خانوادگی، منطقه‌ای و ملی، به نام سامانه تکافل، جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی طراحی نمود. قبل از بیان بایسته‌ها در طراحی سامانه ملی تکافل اجتماعی باید به چند نکته اساسی توجه نمود.

أ باتوجه به ماهیت فقهی احکام تکافل، که بیشتر دارای جنبه ایمانی و اخلاقی است و فلسفه‌ای که در پشت چنین راه‌کاری وجود دارد، مناسب است، سازوکار اجرایی تکافل حدالامکان ماهیت مردمی خود را حفظ کند. البته این امر به معنای قطع ارتباط با دولت اسلامی نیست اما با این حال استقلال نهاد تکافل از دولت این امکان را به آن خواهد داد که بر کار دولت نیز نظارت داشته و در صورت لزوم به یاری آن بشتابد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

ب باتوجه به تأکید اسلام بر حفظ روابط خانوادگی و خویشاوندی و اهمیت فوق العاده صله رحم، در طراحی تکافل باید پیوندهای خانوادگی، فامیلی، منطقه‌ای (الاقرب فالاقرب) لحاظ شود و امکان تخصیص هدفمند وجوه اهدایی مردم به نزدیکان خود فراهم شود.

ت به‌منظور رعایت اصول سهولت و شفافیت، سامانه ملی تکافل می‌تواند به هریک از اعضای خود (اعم از اعطاکننده و دریافت‌کننده) یک حساب ملی تکافلی اختصاص دهد که کمک‌ها از آن طریق انجام شود. در این‌صورت اعطاکنندگان می‌توانند انفاقات خود را به‌صورت سالانه، ماهانه و یا روزانه و ... به این حساب منتقل کنند و در وقت تصمیم به تخصیص وجوه، صرفاً با در دست داشتن کد تکافلیِ نیازمندِ مورد نظر از طریق شبکه بانکداری الکترونیک، اقدام به کمک نمایند و گیرنده کمک نیز از طریق پیامک از واریز وجه به حساب خود مطلع شود.

ث با عنایت به تأکید روایات به انفاق مستقیم (اعطاء بالید) مناسب است، تخصیص بخش قابل‌توجهی از وجوه اهدایی هر کس در اختیار خودش باشد که از طرفی شناسایی نیازمندان را تسهیل نماید و از طرف دیگر اعطاکنندگان با مشاهده مستقیم آثار کمک‌های خود انگیزه بیشتری پیدا کنند.

ج به‌منظور جلب اعتماد و مشارکت بیشتر مردم مناسب است معتمدین محلی و مقامات مذهبی در هیأت امنای سامانه تکافل مشارکت مؤثری داشته باشند.

ح با عنایت به ویژگی‌های منحصر به فرد تکافل در مقایسه با راه‌کارهای دولتی، دولت اسلامی می‌تواند پس از بررسی‌های کارشناسی و تحت ضوابط معین، پرداخت بخشی از مالیات افراد به این سامانه را تجویز نماید. این کار ضمن این که وظیفه دولت در زمینه تأمین اجتماعی را سبک‌تر خواهد کرد آثار ناکارآمدی مالیات ستانی را نخواهد داشت.

خ برای تشویق کمک به اقوام وخویشاوندان و همسایگان فرهنگ‌سازی دقیق و همه جانبه از طریق خبرگزاری‌ها، رسانه‌ها و فضاهای مجازی، مساجد و ائمه جمعه و ... انجام گیرد.

د همچنین از طریق رسانه‌های جمعی و سایر وسائل ارتباطی، این فرهنگ را در مردم نهادینه کنیم که کمک‌های خود را از طریق این سامانه در اختیار مستمندان قرار دهند و کمک آنها به متکدیان خیابانی تنها معرفی آنها به این سامانه باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

ذ طراحی سامانه جامع اینترنتی و تخصیص کد و حساب ملی تکافل به آحاد کمک گیرندگان و کمک‌کننده‌ها و مؤسسات خیریه، یکی از لوازم حتمی برای اجرای این طرح است که علاوه بر اینکه باید از تمامی نفوذها در امان باشد باید بتواند تمامی نیازهای این طرح را تحت پوشش قرار دهد.

ر پس از بارگذاری سامانه بر روی اینترنت، باید خیرین، فقرا، مساجد، مؤسسات خیریه و نهادهای مردمی هر یک از درگاه مخصوص خود وارد سیستم شده و اطلاعات لازم را ارائه و یا دریافت نمایند.

بایسته‌های سامانه ملی تسهیل‌گر در حوزه تکافل اجتماعی را می‌توان در قالب بایسته‌های مربوط به اهداف، ساختار و تشکیلات، ورودی‌ها، روش‌ها و فرآیندها و اجرا مورد بررسی قرار داد.

بایسته‌های طراحی به لحاظ اهداف

طراحی سامانه ملی تکافل به‌منظور نیل به اهداف ذیل انجام می‌پذیرد.

۱. استفاده از ظرفیت تکافل اجتماعی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی
۲. ایجاد چتر حمایتی برای اقشار ضعیف جامعه در راستای اهداف اسلام
۳. کمک به رفع معضلات اجتماعی و افزایش انسجام اجتماعی
۴. فرهنگ‌سازی برای شکل‌گیری جهاد عمومی برای زدودن فقر و امحاء تکدی‌گری در جامعه
۵. ارتباط آسان، مطمئن و همراه با اعتماد افراد ثروتمند با فقرای جامعه
۶. بسترسازی برای ارتباط بیشتر مردم با مسجد در زدودن فقر و حل مشکلات اجتماعی خصوصاً رفع مشکلات محله
۷. بهره‌گیری از نهادهای موجود اعم از خصوصی و دولتی در ریشه کن کردن فقر و بیکاری
۸. کمک به تحقق عدالت اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی
۹. کمک به ترویج سبک زندگی اسلامی
۱۰. ایجاد و تقویت روحیه هم‌دلی و هم‌نوع دوستی در جامعه
۱۱. تقویت جایگاه مساجد به‌عنوان محور اساسی فعالیت‌ها در اسلام
۱۲. تشکیل پایگاه جامع شناسایی نهادهای مؤثر خیریه و ساماندهی آنها

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

بایسته‌های طراحی به‌لحاظ ساختار و تشکیلات

سامانه ملی تکافل اجتماعی باتوجه به مردمی بودن باید به‌صورت هیأت امنایی اداره گردد. هیأت امنای سامانه از افرادی مانند نمایندگان مراجع عظام تقلید، ائمه جماعات، اصناف بازاریان، هیأت‌های مذهبی، انجمن کارفرمایان، دفتر تبلیغات و نظام پزشکی می تواند متشکل شود.

امور عملیاتی طرح توسط هیأت مدیره انجام می‌پذیرد که باید تحت اشراف مدیر عامل سه معاونت تبلیغات، اجرایی و مالی شکل گرفته و بر کلیه امور عملیاتی نظارت نمایند.

بایسته‌های طراحی به لحاظ ورودی‌ها

ورودی‌های این سامانه را می‌توان به مشارکت‌کنندگان و منابع تقسیم نمود:

مشارکت‌کنندگان، به دو دسته کلی مشارکت‌کنندگان حقیقی و حقوقی تقسیم می‌شوند. مشارکت‌کنندگان حقیقی را می‌توان شامل سه گروه گیرندگان کمک (نیازمندان)، دهندگان کمک (نیکوکاران) و کسانی که به نیازمندان جامعه التفاتی ندارند (متوسطین) تقسیم نمود. مشارکت‌کنندگان حقوقی خود بر دو گروه مردم نهاد و شبه دولتی تقسیم می‌شوند.

این سامانه از منظر منابع و کمک‌ها به دو دسته منابع نقدی و غیرنقدی تقسیم می‌گردد؛ منابع نقدی این طرح شامل وجوه خیرین (همچون صدقات و انفاقات) و وجوه نهادهای مذهبی و تشکل‌های اجتماعی می‌باشد. همچنین بخشی از درآمد تشکل‌ها، نهادهای دولتی، شبه‌دولتی و مردمی می‌تواند در اختیار سامانه ملی تکافل اجتماعی قرار گیرد. طبیعتاً وجود پشتوانه قانونی می‌تواند تضمینی برای حصول این‌چنین درآمدهایی برای سامانه ملی تکافل اجتماعی باشد. در بخش منابع غیرنقدی اتکای این طرح به خدماتی است که از ناحیه خیرین به نیازمندان اختصاص داده می‌شود که می‌توان از آن تحت عنوان نذر خدمت (تخصیص زمان) یاد نمود که می‌تواند شامل همه انواع خدمات (آموزش، درمان، فنی و...) باشد. همچنین نذورات کالایی(کمک‌های جنسی) می‌تواند منبع خوبی برای تأمین نیاز نیازمندان تلقی گردد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

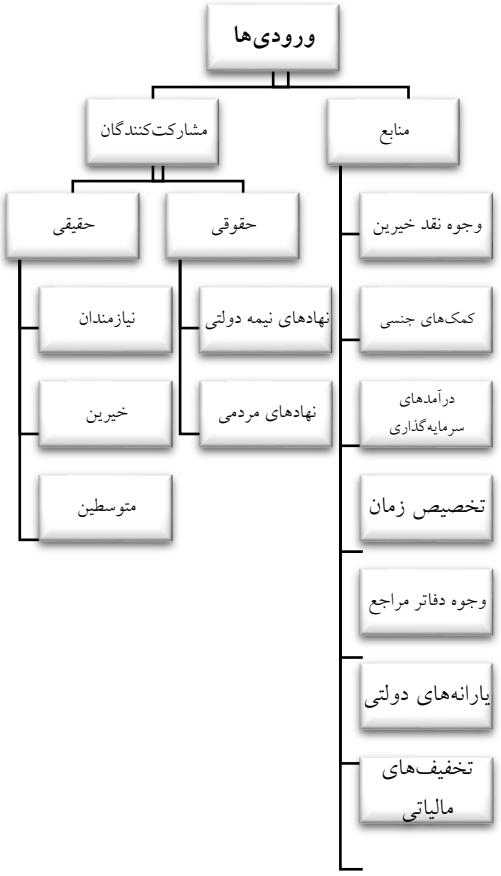

تخفیفات مالیاتی که دولت برای نهادهای خیریه قائل می‌شود و همچنین یارانه‌های تخصیص‌یافته به حوزه خیرخواهی می تواند از منابع مالی این مدل تلقی گردد.

بایسته های طراحی به‌لحاظ روش‌ها

از منظر روش‌ها و فرآیندها این سامانه را می‌توان از دو منظر مورد بررسی و ارزیابی قرار داد ۱-روش شناسایی فقرا ۲-روش‌های اعطاء به فقرا؛ در شناسایی فقرا ابتدا ورود اطلاعات فقیر در سامانه توسط خود فقیر یا توسط نهادهای مذهبی محلی همچون مسجد ثبت شده سپس با کمک هیأت امنای مسجد و امنای طرح میزان فقر و میزان نیاز مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد. در اعطا به فقرا

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

می‌توان از روش‌هایی همچون کمک بلاعوض، وام و اعطاء در مقابل خدمت بهره جست. پیرامون روش اعطا به فقرا، می‌توان سامانه را به‌گونه‌ای طراحی نمود که پس از مشخص شدن میزان نیاز فقیر، هرگونه دریافتی وی در سامانه ثبت گردد و بدین نحو نیکوکاران در جریان میزان کمک‌رسانی به فقرا قرار خواهند گرفت. در صورت تکمیل مقدار نیاز فقیر، نیکوکاران می‌توانند فقرای دیگری را در اولویت کمک‌رسانی خویش قرار دهند. آنچه که در این طرح مورد تأکید است اینکه تمامی فرآیندها بایست به‌طورکامل منطبق بر اصول و قواعد اسلامی باشد.

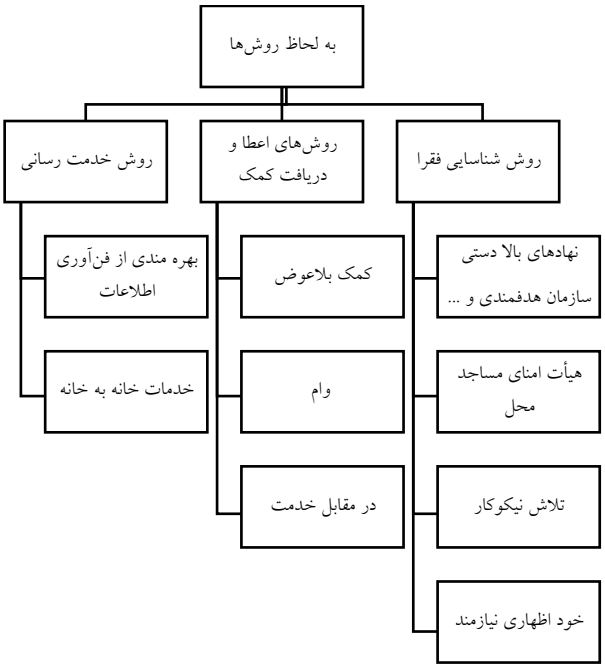

بایسته های طراحی به‌لحاظ فرآیندها

شکل زیر فرآیند و پروسه رساندن یک فقیر را به مرز خود کفایی و خروج از دایره فقر در سامانه ملی تکافل اجتماعی نمایش می‌دهد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

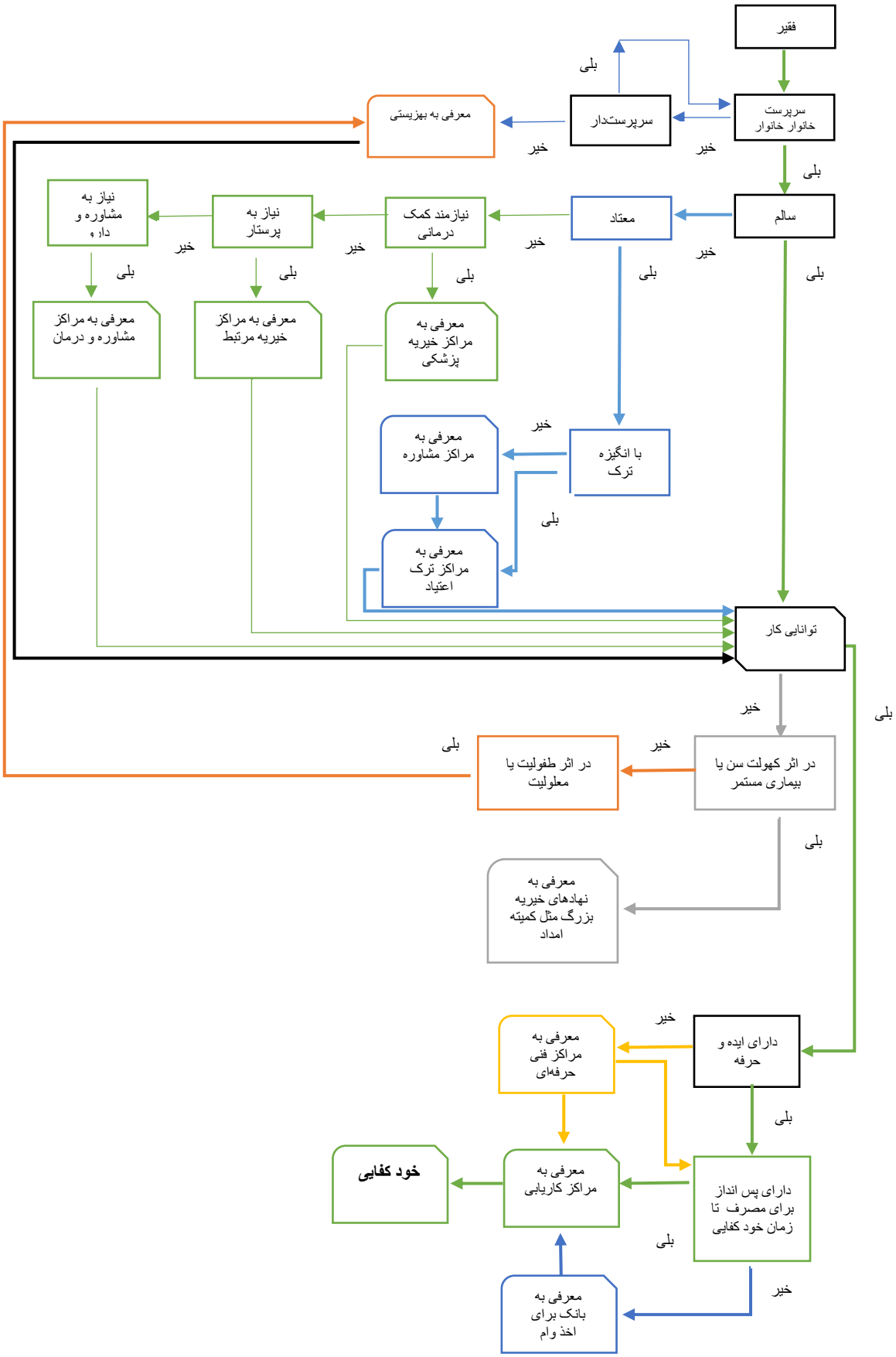

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

سبز پررنگ: در این جریان فقیری که فقر او اثبات شده است اگر سرپرست خانوار باشد، از لحاظ جسمی سالم باشد، توانایی کار داشته باشد، دارای ایده و حرفه باشد و دارای پس‌انداز برای مصرف تا زمان رسیدن به خود کفایی باشد باید به مراکز کاریابی معرفی گردیده تا آنها برای او شغلی پیدا کرده و او را به مرز خودکفایی برسانند.

در صورتی که هر یک از شرائط فوق الذکر نقض گردد مسیر حرکت به سمت خودکفایی متفاوت خواهد شد لذا شرائط را به ترتیب از آخر، یکی پس از دیگری نقض کرده و حرکت به سمت خود کفایی را تشریح می‌کنیم.

آبی: اگر شخص فوق‌الذکر حائز همه شرائط باشد لیکن مقداری پس‌انداز برای مصرف تا زمان یافته شدن شغل نداشته باشد، باید به بانک برای دریافت وام قرض‌الحسنه معرفی گردد تا پس از یافتن شغل و خود کفا شدن آنرا بازپرداخت نماید.

زرد: حال اگر نام‌برده فاقد ایده و حرفه بود باید به مراکز فنی و حرفه‌ای کشور معرفی شود تا شغلی را فرا گیرد پس از فراگیری شغل اگر دارای پس‌انداز کافی در زمان کاریابی بود به مراکز کاریابی معرفی می شود تا برایش شغلی فراهم شده و به خودکفایی نائل گردد ولی اگر فاقد پس انداز بود پس از معرفی به بانک و دریافت وام قرض‌الحسنه به مراکز کاریابی معرفی می‌گردد.

خاکستری: اگر فقیر، سرپرست خانوار، سالم فاقد توانایی کار بود اگر این فقدان ناشی از کهولت سن یا بیماری مستمر باشد به کمیته امداد امام خمینی ره یا خیریه های همسو معرفی می‌گردد.

نارنجی: اگر این فقدان توانایی ناشی از طفولیت و یا معلولیت باشد باید به مراکز بهزیستی معرفی شود تا وی را تحت پوشش خود قرار دهند؛

مشکی: اطفال تحت حمایت بهزیستی پس از رسیدن به سن کار و یا اتمام تحصیلات، می‌توانند وارد همین چرخه شده و به مرز خودکفایی نائل شوند.

آبی پررنگ: اگر فقیر سرپرست خانوار سالم نبود حال یا بیمار است یا معتاد؛ اگر معتاد بود و انگیزه بر ترک هم داشت به مراکز ترک اعتیاد معرفی شده و پس از ترک وارد چرخه خودکفایی می‌گردد . اگر این شخص فاقد انگیزه ترک بود باید به مراکز مشاوره معرفی گردد تا به او انگیزه ترک دهند سپس به مراکز ترک اعتیاد معرفی شود و پس از ترک وارد چرخه خود کفایی گردد.

سبز کم رنگ: اما اگر این فقیر سرپرست خانوار بیمار بود یا نیازمند مخارج درمان است یا نیاز به پرستار دارد و یا نیازمند مشاوره است در هر یک از این سه صورت باید وی را به مراکز خیریه مرتبط معرفی کرد. پس از بهبودی این افراد وارد چرخه خودکفایی می‌شوند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

آبی کم رنگ: اگر فقیر مزبور سرپرست خانوار نباشد و دارای سرپرست باشد باید سرپرست او وارد چرخه خودکفایی شود و الّا باید او را به بهزیستی معرفی نمود . این شخص پس از احراز شرائط وارد چرخه خودکفایی می گردد.

بایسته‌های طراحی به‌لحاظ اجرا

استقرار سامانه ملی تسهیل‌گر در حوزه تکافل اجتماعی نیازمند برداشتن گام‌های زیر است :

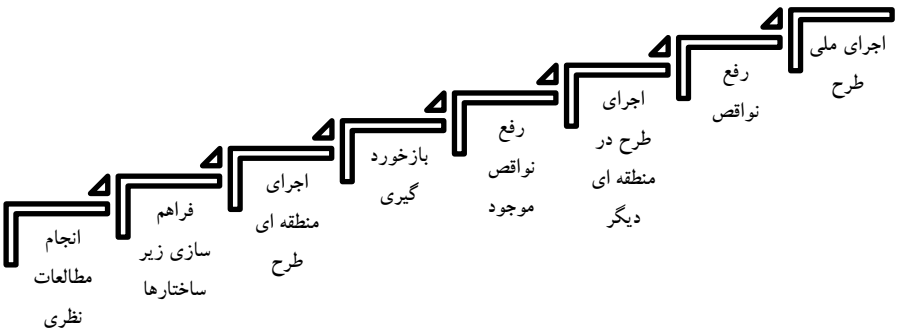

در قسمت اول که مطالعات نظری طرح است باید به‌شیوه کتابخانه‌ای و میدانی مبانی نظری و عملیاتی طرح استخراج شده و چارچوب نظری آن نگاشته شود. سپس باتوجه به این چارچوب، زیر ساخت‌ها و نرم‌افزار مناسب و جامع توسط تیم مهندسان مجرب کامپیوتر به رشته تحریر درآید. در مرحله اجرای منطقه‌ای طرح باید مذاکرات لازم با نهادهای مرتبط با طرح همچون مساجد، پایگاه‌های بسیج، نهادهای خیریه مردم نهاد، رسانه‌های ارتباط جمعی و ... انجام پذیرد و زیر ساخت‌های لازم برای اجرای منطقه ای طرح مهیا گردد. منطقه انتخابی باید از حیث مکانی و افرادی شرائط لازم را دارا باشد. پس از اجرای منطقه‌ای طرح باید بازخوردگیری به‌صورت میدانی انجام پذیرد و نواقص احتمالی آشکار شده مرتفع گردد. سپس در منطقه‌ای دیگر این طرح به همین صورت انجام و نواقص ظاهر شده برطرف شود. پس از رفع نواقص بعد از دو تجربه منطقه‌ای، طرح قابلیت اجرا در سطح ملی را پیدا می‌کند. برای اجرای دقیق‌تر و مطمئن‌تر طرح می‌توان همزمان از ظرفیت مکانیزم‌های قانون‌گذار در کشور، همانند مجلس شورای اسلامی، بهره‌مند شد. برای این منظور می‌توان قوانینی که اجرای این طرح را تسهیل می‌کند از طریق مرکز تحقیقات اسلامی مجلس به مجلس پیشنهاد نمود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

نتیجه‌گیری

دغدغه اصلی تمامی حاکمان عدالت‌خواه جهان، کاستن فقر و ارتقاء سطح معیشت افراد است. باتوجه به رویکردهای والای عدالت‌خواهی این مهم در جوامع اسلامی به‌صورت جدی‌تری پیگیری می‌شود. عدالت یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد همبستگی اجتماعی است به‌طوری که همبستگی اجتماعی در سایه عدالت استمرار می یابد (سایه میری و همکاران، ۱۳۹۹). در ایران از انقلاب اسلامی تاکنون تلاش‌های بیشماری در راستای فقرزدایی انجام گرفته است که ثمرات نیکویی را نیز به همراه داشته است. هدف مشترکی که در تمامی این طرح‌ها پیگیری شده است کاستن اختلاف طبقاتی و تطهیر چهره جامعه اسلامی از لوث فقر و فلاکت بوده است. گرچه در مجموع حرکت‌های انجام گرفته مثمر ثمر بوده و نتایج خوبی را به همراه داشته است لیکن هنوز موفقیت‌های چشم‌گیری در ریشه‌کن کردن فقر از یک‌طرف و سامان‌دهی مجموعه‌های خیریه از طرف دیگر حاصل نشده است. منشأ این عدم توفیق را می‌توان در فقدان نگرش جامع در این حوزه جستجو کرد. در نگرش جامع باید ابعاد مختلف حوزه تکافل اجتماعی بازنگری شود یکی از این ابعاد بعد تسهیل‌گری در امر خیرخواهی است که پی بردن به بایسته‌های تسهیل‌گری در حوزه تکافل اجتماعی می‌تواند مسیر نیل به اهداف خیرخواهانه را تسهیل نماید. نهادهای خیریه با طراحی و اجرای سامانه ملی تکافل اجتماعی، تحت نظارت معتمدین طراز اول جامعه و دادن نقش اصلی به افراد در تخصیص وجوه اعطایی خود، کمک‌های فامیلی، محلی، منطقه‌ای و ملی را در جهت تأمین نیازمندان واقعی جامعه در درون این سامانه ساماندهی نمایند. این کار را می‌توان ابتدا از یک منطقه محدود شروع نمود و به تدریج به توسعه آن تا حد رسیدن به یک سامانه ملی تکافل توسعه داد. این تحقیق تلاش نموده تا با تأکید بر تبیین بایسته‌های تسهیل‌گری در امر خیر، به بایسته‌های طراحی سامانه ملی تکافل اجتماعی از منظر اهداف، ساختار و تشکیلات، ورودی‌ها، روش‌ها، فرآیندها و اجرا بپردازد. مسلماً احیای مجدد این بخش متناسب با نیازهای روز مستلزم کارهای پژوهشی و فرهنگی از سوی مراجع و نهادهای تأثیرگذار اجتماعی مانند مراجع معظم تقلید، حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها، رسانه‌های گروهی، شخصیت‌های فرهنگی و هنرمندان است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

منابع

۱. ابوزهره، محمد؛ التکافل‌الاجتماعی فی‌الاسلام، ۱۹۹۱، قاهره

۲. سایه میری علی، بهاره جانی، رابطه عدالت با همبستگی اجتماعی از دیدگاه امام علی(ع)، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سی و یکم، تابستان ۱۳۹۹، صفحات ۲۱۹- ۲۰۵.

۳. رجایی ، سیدمحمد کاظم، معیارهای عدالت اقتصادی، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سی و یکم، تابستان ۱۳۹۸، صفحات ۲۳۲-۲۱۱.

۴. رحمان‌پور محمد، لیاقتدار محمدجواد، افشار ابراهیم، بررسی وضعیت توسعه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در ایران و جهان، فرهنگ مدیریت، سال هفتم، شماره نوزدهم، بهار و تابستان ۱۳۸۸

۵. حسن، عباس، النظریه العامه للتامینیات الاجتماعیه: دراسه عامه لاصول التامینات و المساعدات الاجتماعیه و تطبیقها فی القانون والمقارن و الشریعه الاسلامیه، ۱۴۰۳ق، الاسکندریه: منشاه المعارف

۶. حسینی، سیدرضا ، الگوهای تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام و غرب ۱۳۹۴، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

۷. حسینی، سیدرضا، تأمین اجتماعی و رشد و توسعه اقتصادی، ۱۳۸۸، دوفصلنامه جستارهای اقتصادی، ش۱۱

۸. حسینی، سیدرضا و مصطفی کاظمی، تحلیل عرضه و تقاضای خدمات تکافلی در اقتصاد اسلامی، ۱۳۹۸، دو فصلنامه جستارهای اقتصادی، ش ۳۱

۹. شفیعی، محمد و مجید و هادی تیموری و شیوا دلیلی، فناوری اطلاعات در نظام بانکی: کیفیت خدمات بانکداری الکترونیک و وفاداری مشتری (مطالعه مشتریان بانک ملی اصفهان) ، همایش نوآوری در مدیریت سیستم‌ها و فن‌آوری اطلاعات با رویکرد هوشمندی کسب و کار

۱۰. صدر، سید محمد باقر/ مترجم: کریم جعفری، بینش اجتماعی اسلام، ۱۳۵۶، انتشارات حکمت

۱۱. عبدالله ناصح علوان (بی‌تا) التکافل الاجتماعی فی الاسلام،www.abdullahelwan.net، دارالسلام للطباعه و النشر و التوزیع، الاصدار الاول.

۱۲. عثمان حسین عبدالله، الزکاه: الضمان الاجتماعی الاسلامی۱۴۰۹ق، قاهره: دارالوفاء للطباعه و النشر و التوزیع- المنصوره

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]

۱۳.الغامدی، خالد سعید (۲۰۱۲م)، جمع التبرعات الکترونیا فی الجمعیات الخیریه(الفرص و التحدیات) فصل من کتاب التبرعات الالکترونیه، المرکز الدولی للابحاث و الدراسات(مداد)

۱۴.قرضاوی، یوسف (۱۴۲۰ ق) فقه الزکاه: دراسه مقارنه لاحکامها و فلسفتها فی ضوء القرآن و السنه، بیروت: موسسه الرساله للطباعه و النشر و التوزیع، الطبعه الرابعه و العشرون.

۱۵.قابل، احمد، اسلام و تأمین اجتماعی، ۱۳۸۳، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی

۱۶.کریمی ، علی‌اکبر، حسین غفورزاده آرانی، غایت و کارکردهای اقتصاد اسلامی در قرآن با تأکید بر آراء علامه طباطبایی، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سی و یکم، تابستان ۱۳۹۸، صفحات ۱۵۰-۱۲۵

۱۷.کیاءالحسینی، سید ضیاءالدین؛ باقری، علی، تامین اجتماعی در ایران با تکیه بر منابع اسلامی، ۱۳۸۱، قم، معاونت پژوهشی دانشگاه مفید

۱۸.مرشدی‌زاد، علی (۱۳۹۲)، ظرفیت‌های فراروی جهان اسلام در فضای مجازی، مجله مطالعات ماهواره و رسانه‌های جدید، ۱۶۳ ۱۷۴

۱۹.محمودی، مالک؛ ابراهیمی، بهادر، تأمین اجتماعی در اسلام ۱۳۶۵، تهران: انتشارات مسجد الغدیر

۲۰.نخعی، علی ، بانکداری الکترونیکی و ظرفیت‌های بالای آن در کاهش آلودگی هوا، مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی و آنلاین اقتصاد سبز، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۳

۲۱.یوسف کمال (۱۴۰۶) الزکاه و ترشید التامین المعاصر، الهیئه العامه لکتبه اسکندیه، دارالوفاء للطباعه و النشر و التوزیع- المنصوره، الطبعه الاولی.

22. https://sayeh.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-18]